

УДК 378.091.64

Захарчук-Дуке О. О.

РОЛЬ ПІДРУЧНИКА В ПЕРІОД АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТА-ПЕРШОКУРСНИКА

У статті проаналізовано навчально-методичний посібник «Я – студент», який підготовлено колективом авторів: В.Огнев'юком, Ф.Левітасом, Н.Клименком, А.Мовчун, С.Мартиненко, О.Жильцовим, О.Леонтьєвою, С.Караманом, К.Линьовим, Л.Хоружою, С.Редько, І.Леньовою, О.Сергеєнковою, де виокремленні принципи побудови посібника, обґрунтовано його практичне застосування, роль в житті студентства загалом та в період адаптації зокрема. Висвітлено та охарактеризовано такі поняття, як адаптація, Болонський процес, інформаційне середовище, команда, конфлікт, лідер, підручник (посібник) та ін.

Ключові слова: адаптація, Болонський процес, інформація, команда, конфлікт, лідер, підручник (посібник), студент.

Проблему розробки підручника відображено в дослідженнях різних науковців: Я.Коменського, П.Буги, А.Вербицького, О.Гречихіна, М.Тупальського, Л.Тюріної та ін. Теорію створення підручника для вищих педагогічних навчальних закладів розроблено у працях В.Бейлінсона, В.Беспалька, Д.Зуєва, І.Лернера, І.Товпинець, В.Цетлін та ін. Місце книги в навчальному процесі – у працях І.Журавльова, Л.Зоріної, В.Мадзігона та ін.

Сучасні підходи до розробки теоретичних підвалин, модульного розподілу змісту навчального матеріалу, специфіки структури навчально-педагогічної літератури репрезентовано в працях А.Алексюка, Л.Артемової, А.Бойко, С.Вітвицької, О.Вишневського, В.Галузинського, І.Зайченка, А.Кузьмінського, С.Карамана, В.Лозової, О.Любара, В.Мадзігона, С.Максимюк, Н.Мойсеюк, В.Омеляненка, С.Пальчевського, О.Савченко, А.Сбруєвої, Г.Троцько, М.Фіцули, А.Фурмана, В.Ягупова та ін.

На важливість забезпечення активності суб'єкта в навчальній діяльності у свій час указували О.М.Біляєв, М.С.Вашуленко, Т.К.Донченко, С.О.Караман, В.Я.Мельничайко, Л.М.Паламар та ін.

У спеціальній літературі науковці по-різному тлумачать зміст поняття «підручник». Так, засновник дидактики Я.Коменський називав підручник *«основним джерелом знань із будь-якої навчальної дисципліни»*. Український педагогічний словник трактує поняття «підручник як книгу», *«в якій викладаються основи знань з певного навчального предмета на рівні сучасних досягнень науки і культури. Для кожного типу навчальних закладів видаються підручники, які відповідають програмам і завданням цього закладу, віковим та іншим особливостям тих, хто навчається»*.

Автори навчального посібника «Теоретичні основи виховання і навчання» В. Лозова Г.Троцько визначають підручник як *«навчальну книгу, яка викладає основний зміст конкретного навчального предмета у відповідності до програми»* [1, с.16]. Т.Колесник визначає підручник як *«основу для успішного вивчення предмета»*, В.Беспалько стверджував, що книга створюється як будь-яка машина, зазначав про можливість творення підручників спеціальними промисловими підприємствами, де навчальна книга буде створюватися у різних «цехах» вузькими професіоналами [2, с. 43-48]. М.Пентилюк підручник визначає як *«спеціальну навчальну книгу, у якій викладено основи знань на рівні сучасних досягнень науки й культури, відповідно до освітніх стандартів і програм»*. [3, с. 16]. На думку С.О.Карамана, підручник – це один з найскладніших жанрів навчальної літератури,
© Захарчук-Дуке О. О., 2011

оскільки в ньому, по-перше, має враховуватися низка багатовекторних вимог – мовних, методичних, соціальних, психологічних, українознавчих тощо. Крім того, підручникотворення зумовлює пошук і реалізацію сучасних підходів до написання навчальної книжки для учня на засадах комунікативної спрямованості навчального процесу, що передбачає оптимальне висвітлення природи спілкування, а також багатоманітності форм його вираження. *Створити гарний підручник, як зазначає С.О.Караман, – це значною мірою вирішити проблему навчання.* [4, с. 35].

Актуальність статті визначається, по-перше, сучасними підходами до наукового обґрунтування дидактичного процесу у вітчизняних загальноосвітніх навчальних закладах, вищих школах зокрема, які зазнали суттєвих змін як за змістом, так і за формою організації упродовж останнього десятиріччя; по-друге, диференціацією змісту мовної освіти за основними розділами мовознавчих дисциплін та напрямками підготовки для ВНЗ, по-третє, недостатньою розробленістю обраної проблеми у вітчизняній лінгводидактиці.

Метою статті є залучення науковців до відкритого діалогу на етапі широкої апробації навчального посібника у масовій практиці та узагальнення досвіду роботи за пропонованою книгою.

Аналізуючи сучасний стан проблеми адаптації, можна виділити декілька напрямів, за якими здійснювалися дослідження адаптації студентів до умов вищого навчального закладу. З-поміж них: вивчення труднощів початкового етапу навчання і чинників, що впливають на адаптивний процес (А.Рувинський, А.Андреєва, Ю.Кустов, Л.Гаценко, Л.Ефімова, А.Леонтєв, Р.Шевченко, С.Гапонова); узагальнення передового досвіду роботи колективів з проблеми адаптації до нових умов навчальної діяльності (Т.Шишигіна, Л.Вяткін, В.Слободчиков, Н.Ісаєва, В.Арнаутов, Л.Космогорова, Т.Леонтєва, Ж.Філіпова, Б.Брудний, В.П.Казміренко ін.).

Соціально-психологічна адаптація студентів у вузівському середовищі, на думку В.Казміренко, включає в себе, по-перше, професійно-фахову адаптацію, що зумовлює пристосування до змісту, умов та самостійної організації навчальної діяльності, формування навичок та спрямувань у навчальній та науковій роботі; по-друге, активне чи пасивне пристосування особистості до оточення, побудову стосунків у студентських групах, формування стилю особистісної поведінки; по-третє, соціально-фахову адаптацію як прийняття суспільних вимог до майбутньої професійної діяльності [5, с.76-78.].

Зважаючи на це, виникає потреба в розробці підручників (посібників), які б допомогли студентові не тільки отримувати необхідні знання, але й одночасно розвивали б досвід його творчої діяльності. У статті за вихідне взято положення тих педагогів, які вважають, що акт написання навчальної книги є актом творчим, й значною мірою залежить від таланту, від “немеханічних” чинників. Саме тому ми переконані, що пропонований посібник є безальтернативний, який адресований всім студентам першого курсу Київського університету імені Бориса Грінченка – щоправда, за ним можуть навчатись студенти й інших ВНЗ України.

Авторами посібника так визначено мету: допомогти студентам-першокурсникам швидше адаптуватись в новому для них середовищі, подолати організаційні труднощі першого року навчання, розкрити свої найкращі якості, ознайомитись з традиціями та успіхами, яких досягли студенти разом із професорсько-викладацьким колективом.

За структурою посібник складається із семи модулів: «Мій університет», «Я – студент», «Я навчаюся за кредитно-модульною системою», «Як мені краще організувати свій час», «Я в інформаційному середовищі», «Я працюю в команді» та «На шляху мого саморозвитку і самовдосконалення», в яких розкрито функції, форми організації навчально-виховного процесу та специфіку навчання у вищому навчальному закладі, мотивується студент на особистісний та професійний розвиток [6, с. 1].

Зміст першого модуля посібника, «**МІЙ УНІВЕРСИТЕТ**», студенти мають знайомити студентів з етапами становлення ідеї університету: виникнення перших шкіл у древніх Шумері, Індії та Китаї, діяльність давньогрецьких мислителів, першу філософську школу в Афінах, Академію Платона, Лікей Арістотеля, Мусейон Птолемея, заснування першого університету в м. Болонья – Болонського університету, ректором якого був Ю.Дрогобича, вихідець з України, виникнення Оксфордського та Кембриджського університетів, перших навчальних закладів на теренах України. Як показує практика, студенти з великим інтересом вивчають витоки та шляхи розвитку Київського університету імені Бориса Грінченка, який функціонує майже 140 років: від Київських вчительських курсів – Київського міжрегіонального інституту удосконалення вчителів – Київського міського педагогічного університету імені Б.Д.Грінченка до Київського університету імені Бориса Грінченка. У першому модулі подано хронологію основних подій історії Університету. На сторінках посібника студенти знайомляться з гаслом Університету, його символікою – гербом, прапором, гімном, а також з гербами і гаслами структурних підрозділів.

У цьому ж модулі висвітлено життєвий та творчий шлях Б.Д.Грінченка, чие ім'я носить Університет, а це в свою чергу дає підстави студентам велично іменувати себе «грінченківцями».

Ефективність засвоєння цього матеріалу досягається ще й завдяки тому, що лекція проходить в музеї, який функціонує в адміністративному корпусі та в університетському коледжі. Після знайомства з музейною експозицією для першокурсників проводиться зустріч з ректором, проректорами, викладачами та студентським активом Університету, що значною мірою допомагає відчувати атмосферу Університету.

Діяльність студента у ВНЗ – специфічна за своєю метою, умовами й суттєво відрізняється від навчання у школі, тому у другому модулі «**Я – СТУДЕНТ**» йдеться про соціальний статус студента, особливості студентської діяльності. Подано права та обов'язки студентів-грінченківців, розроблених на основі нормативної законодавчої бази України, зокрема Конституції України, закону України «Про вищу освіту», постанов Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України, нормативних документів Міністерства освіти і науки України, Головного управління освіти і науки виконавчого органу Київської міської ради. Специфіку навчального закладу, особливості його функціонування, визначено в Статуті Університету.

За змістом другого модуля студенти знайомляться із функціями академічної групи, розкрито етапи її становлення, наприклад, I етап – асоціація, на цьому етапі для студентів розпочинається період адаптації до студентського життя, II етап – кооперація, характеризується завершенням процесу адаптації, переважанням ділових стосунків, до яких додається формування міжособистісних взаємин. III етап характеризується тим, що група стає колективом.

Щоб процес адаптації кожного студента проходив успішно, у посібнику висвітлено основні ознаки колективу й зазначено, що кожен член студентської групи бере на себе цілі та завдання спільної навчально-професійної діяльності.

Донині немає єдиного визначення понять «лідерство», «лідер», існує більше ніж 50 різних визначень. Уперше термін «лідер» охарактеризовано у працях вчених Г. Тарда та Г. Лебона, на їхню думку, усі найбільші досягнення людства – результат діяльності видатних особистостей, щодо їх послідовників, то вони лише наслідують видатних людей. [7, с. 60].

Ми поділяємо думку С.Мартиненко, що *лідером доцільно називати авторитетного студента в групі, особистісні якості якого дозволяють йому відігравати головну роль у соціальних ситуаціях і процесах, при прийнятті групових рішень та організації спільної навчальної діяльності.*

У посібнику подано визначення конфлікту у вузькому та широкому розумінні, стверджується думка про руйнівний та надихаючий характер конфлікту. Автори посібника відстоюють думку про те, що в умовах безконфліктності групова діяльність досягає найвищої результативності. Тому подають способи поведінки у конфлікті (раціональний та емоційний) та виокремлюють блок – корисні поради/психологічна допомога, в якому пропонують прийоми корекційної роботи, тест «*Чи вмієте ви контролювати себе в процесі спілкування?*» та «*Тест Томаса*», який дозволяє оцінити сутність адаптації кожного студента до спільної діяльності.

Проблема пристосування загострюється ще і в зв'язку з тим, що існує значна розбіжність в методах, формах, засобах стимулювання навчально-пізнавальної діяльності між школою і вищим навчальним закладом, тому актуально звучить третій модуль «**Я НАВЧАЮСЯ ЗА КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОЮ СИСТЕМОЮ**», матеріали якого дають змогу ознайомитися студентам із сутністю Болонського процесу, Європейської кредитно-трансферної та акумулюючої системи, дізнатися про кредитно-модульну систему організації навчального процесу, форми організації навчального процесу та контроль успішності в Університеті.

Обов'язковим для сучасної особистості є вміння орієнтуватись у потоці інформації, оскільки у сучасному світі йде процес становлення особливого типу реальності — інформаційної, тому студентів необхідно набути вмінь обробляти інформацію: умінь її оцінювати, аналізувати критично сприймати, орієнтуватися в спеціальній інформації. Тому корисним по-особливному цікавими є четвертий та п'ятий модулі «**ЯК МЕНІ КРАЩЕ ОРГАНІЗУВАТИ СВІЙ ЧАС**» і «**Я В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ**», у яких розглядаються методи та прийоми роботи з інформацією, що не тільки допоможуть студентам протягом перших місяців навчання адаптуватись до навчального процесу в Університеті, але й стануть у нагоді в подальшій науковій та професійній діяльності. Подано корисні поради щодо формування навичок слухання (аудіювання), читання, конспектування. Характеризуються форми й види усного та писемного мовлення, зокрема доповіді, виступ, дискусія, диспут, есе, реферат, особливості їх підготовки, структури, оформлення. Уміщено зразки оформлення списку джерел. У рубриці «*Сходинок зростання*» подано практичні завдання.

Студенти знайомляться з ресурсами мережі Інтернет, висвітлюються методи і прийоми пошуку наукової спеціальної інформації у різних пошукових системах, пояснюється, що таке простий та складний пошуки, які логічні оператори використовуються для цього в різних пошукових системах, уміщено докладний матеріал про університетський портал, його структуру.

У логічному зв'язку з вищезазначеними перебувають шостий і сьомий модулі під назвою «**Я ПРАЦЮЮ В КОМАНДІ**» та «**НА ШЛЯХУ МОГО САМОРОЗВИТКУ І САМОВДОСКОНАЛЕННЯ**».

У них ідеться про командну взаємодію, яка містить потужний творчий потенціал, розповідається про основні показники ефективної командної взаємодії, процес формування команди та особливості роботи в ній, переваги прийняття групових рішень, подано визначення корпоративної культури. Розглянуто актуальні для студентської молоді питання, які стосуються постановки та досягнення життєвих цілей, формування нових корисних звичок, що допоможуть досягти успіхів у майбутній професійній діяльності. Розкрито значення особистісного та професійного самовизначення, саморозвитку та самоменеджменту на шляху до успіху в житті.

Ми переконуємось, що знайомлячись зі змістом посібника «**Я – студент**», першокурсники швидше усвідомлюють специфіку навчання у вищому навчальному закладі, налаштовуються на вироблення умінь ефективно пристосовуватися до нових умов навчального закладу, не витрачаючи при цьому даремно душевних і фізичних сил.

Пропоновані в посібнику ефективні прийоми: ділова гра, ситуативні вправи; нестандартні задачі та завдання (кросворди, ребуси, рубрики: «*Читайте. Думайте.*

Робіть висновки, дискутуйте»); інформація для допитливих (рубрики: *«Цікаво знати»*, *«Візьміть до уваги»*); система запитань для самоконтролю і самооцінки, сприяють високій результативності навчання, активізації пізнавальної діяльності кожного студента.

Посібник стимулює студентів до застосування різних педагогічних технологій, з-поміж яких – метод проектів і створення портфоліо, відеороликів, у яких кожен студент з власної ініціативи відображає індивідуальну позицію. Кожен ролик починається зі статуту-грінченківця, ілюструє роботу в команді, проведення виступу, дискусії та інше, а головне – ролики передають усвідомлення першокурсника себе студентом, що знову ж надає ваги кожному, допомагає знайти своє місце, яскраво ілюструє успішну адаптацію; переконує студентів у практичному застосуванні здобутих ними знань.

Список використаних джерел

1. Лозова В.І., Троцько Г.В. Теоретичні основи виховання і навчання. Навч. посібник. - Харків, 2002. - С. 270.
2. Беспалько В.П. Учебник. Теория создания и применения / Владимир Петрович Беспалько. - М. : НИИ школьных технологий, 2006. - 192 с.
3. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / За ред. М.І.Пентиліук: Підручник для студентів-філологів вищих закладів освіти. - К. : Ленвіт, 2000. - 264 с.
4. Караман С., Тихоша В. Технологія створення підручників і посібників для поглибленого вивчення української мови в гімназії // Дивослово. - 2001. - № 4. - С. 34.
5. Казміренко В.П. Програма дослідження психолого-соціальних чинників адаптації молоді людини до навчання у ВНЗ та майбутньої професії / В.П. Казміренко // Практична психологія та соціальна робота. - 2004. - №6. - С. 76-78.
6. Я – студент: навч.посіб.[Жильцов О.Б., Караман С.О., Леїтас Ф.Л., Линьов К.О. та ін. за заг.ред. Огнев*юка В.О.] – К.: Київськ.ун-т імені Бориса Грінченка, 2010 – 224с.
7. Морозов Ю. И., Паповян С. С. Об операциональном определении понятия “лидерство”// Вопросы психологии. - 2000. - №1. - С. 60.
8. Гусева Т.И. Психология личности. - Ростов-на-Дону “Фенікс”, 2004. С. 12
9. Технології розв’язання конфліктів у педагогічній взаємодії: Навчально-методичний посібник для студентів вищих навч. закладів / Г.В. Ложкін, М.О.Коць та ін.; Інститут психології АПН України, Волинський держ. Ун-т ім. Л. Українки. - Луцьк, 2000
10. Дятленко Н.М. Умови адаптації студентів-першокурсників до навчання у ВНЗ
11. Проблеми сучасного підручника середньої і вищої школи. Зб. наук. праць. Випуск 2./ Упор.: В.В. Оліфіренко; наук. редакція В.С. Білецького і В.В. Оліфіренка. – Донецьк : Східний видавничий дім, 2003. – 160 с.
12. Арцишевський Р. А. Функції сучасного підручника // Проблеми сучасного підручника: Зб. Наук. праць / Редкол. – К.: Педагогічна думка, 2003. – Вип 3. – С. 295-298.
13. Буга П.Г. Университетская книга: проблемы и решения / П. Г. Буга // Университетская книга. - 1996. - № 1. - 10-12. 11. Дмитриев А.Я. “Учебник как основа научно-методического комплекса”// Всесоюзная научно-методическая конференция. «проблемы вузовского учебника»: тез. докл.- м: МГУ, 1979.- 25с

The teacher edition is analyzed in this article «I'm a – students», assisted by the following authors: V.Ognev'uk, F.Levitas, N.Klumenko, A.Movchun, S.Martinenko, O.Giltzov, O.Leontev, S.Karaman, K.Lunev, L.Xorugna, S.Redko, I.Luneva, O.Sergeenkova, the article identifies the principles of the edition formation, its practice implementation, the role in students' life in general, in adaptation period, e.g. It is specified and defined such definitions as adaptation, Bologna process, information environment, team, conflict, leader, guide and etc.

Key words: *adaptation, Bologna process, information, team, conflict, leader, guide, students.*